

KARATAY
BELEDİYESİ

KARATAY BELEDİYESİ'NİN
KATKILARIYLA

Merhaba

merhabahaber.com

f /akademiksayfalar

CİLT: 20 • SAYI: 45
24 KASIM 2021 ÇARŞAMBA

KADEMİK

Sayfalar

Kurucusu: **Dr. Mehmet Ali Uz**

Yayın Kurulu: **Dr. Mehmet Ali Uz - Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU - Ahmet ÇELİK - Ali IŞIK - Av. Serdar CEYLAN - Hasan YAŞAR**
maliz@merhabagazetesi.com.tr - saimsakaoglu@hotmail.com - celikahmet66@hotmail.com - baskuyulu@gmail.com - srceylan@hotmail.com - hyasarkonya@gmail.com

**SİBİRYA'DAN KONYA BÖĞRÜDELİK'E
BİR ALİMİN SERÜVENİ:**

Abdirresid Ibrahim

(2)

Caner
ARABACI*

SİBİRYA'DAN KONYA BÖĞRÜDELİK'E BİR ALİMİN SERÜVENİ: ABDÜRREŞİD İBRAHİM (2)

Böğrüdellik'te iken Abdürreşid İbrahim

27 Nisan 1931 tarihli İstanbul Valiliğinin, İçişleri Bakanlığına yazdığı, "saklıdır" ibareli cevap yazısında: "Emniyet Umum İşleri Ş.B.İ fadesiy-le yazılan 21/3/1931 tarih ve 2693 nu: tahrirati vekâletpenahileri cevabıdır: Mevzu bahs İbrahim oğlu Abdürreşit Hoca an asıl Rusyalı olup Sultan Ahmet'te Mehmet Paşa Yokuşu'nda 42 nu: hanede ikamet etmekte iken yedinde mevcut Koca Mustafa Paşa Nüfus Memurluğundan verilmiş olan hüviyet cüzdanına istinaden dördüncü şubeden almış olduğu 18/II/929 tarih ve 8018 nu: pasaportla 27/II/929 tarihinde Reşit Vapurı ile Mısır'a gitmiş olduğu ve halen İstanbul'a vurud etmediği vurudu halinde emrû vekâletpenahileri veçhile ahval ve harekâtı tarassut edilerek elde edilecek malumatın bildirileceği maruzdur efendim. Vali" denilmektedir (DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 11272-310, 27/4/1931 tarih ve 2428 sayılı İstanbul Valiliği yazısı).

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinden anlaşıldığı kadarıyla; 1929-1931 yıllarında Abdürreşid'in, Türkiye'den yurt dışına iki defa çıkarak ziyaretler gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Birisi, 27 Şubat 1929'da vapurla Mısır'a, ardından Hicaz'a gidip İstanbul'a dönüşü 1931 Şubat'ında olan seyahatidir. Buradan Ankara'ya, Mart ayında da Böğrüdellik Köyü'ne ulaşmıştır. İkincisi, yaklaşık on ay sonra, 1931 yılının kış aylarında kara yolu ile İskenderun, Beyrut, Kudüs üstünden Mehmet Âkif'in bulunduğu Mısır-Hilvan'a seyahattir.

Yalnız, nereye gittiği, hangi temaslarda bulunduğu, sorgulandığını bilmektedir. Bunun için uygun gerekçeler geliştirmiştir. Kudüs'teki İslâm Kongresi'ne katılmasının istemediğini, Osmaniye Valisi hissettirmiştir. Fakat Abdürreşid, sağlığı için Hilvan'daki sıcak çamura gideceğini, dolayısıyla Kudüs'ten geçeceğini belirtmiştir. Ardından, eğer İslâm Kongresinde nelerin olup-bittiğini devlet öğrenmek istiyorsa, madden desteklemeli mesajını vermiştir. Böylece hem kongreye katılacak hem de maddi sıkıntısını azaltacaktır. Burada, İsrail'in kurulmasına, dolayısıyla İngiltere'nin Orta Doğu politikasına karşı duruş sergileyen meşhur Kudüs Müftüsü Emin el Hüseyini ile görüşmelerinin olması da mümkündür. Yeni Türkiye'nin, İngiltere'yi üzmecek politikalar takip ederken, yurt dışındaki muhaliflerini de sıkı takipte berdevam olduğu anlaşılmaktadır.

Genel seyir, yurt dışı temsilcilerden alınan yazılardan takip edilebilir durumdadır. Beyrut Başkonsolosluğu'nun, 8 Aralık 1931 tarihli Emniyet İşleri Umum Müdürlüğüne yazdığı yazıda, ilgi çekici bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Abdürreşid, karayolu ile İskenderun'a gelmiş, orada "Konyalı Zeynelabidin" ile görüşmüştür. Görüşmelerinde, Türkiye aleyhinde bulunmadığı gibi, Türkiye'yi müdafaa eden konuşmalar yapmıştır (Beyrut Başkonsolosu Basri Rıza'nın yazısı için bk. DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 11272-310, 8. XII.1931 tarih ve 468 H.No.lu T.C. Beyrut Başkonsolosluğu yazısı).

Abdürreşid'in bundan sonraki du-

(*) Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

raklarından birisi Mısır'dır. Mısır-Hilvan'dan Hicaz'a gitmeden önce, kızı Fevziye'ye yazdığı mektubun bir sureti alınmıştır. Bazı yerlerinin okunmadığı belirtilen mektupta, Abdürreşid'in 1932 başlarındaki ruh yapısı, maddi durumu hakkında bilgi bulunmaktadır. Abdürreşit, Rusya'daki hayatında, İslâm'a saldıran bir eğitim bakanının öldürülmesine katıldığını açıklamakta, Türkiye gibi bir İslâm diyarında İslâm'ın dışlanmasını kabul lenemediğini belirtmektedir. Onun için mektubu, Türkiye'ye sitem doludur. Mektupta geçen "falcı" kimdir, gideceği "gayet uzun sefer" nereyedir, gittiği ülkede olacak olan "hükümet inkılabından" kastedilen nedir, araştırılmaya değer bir durumdur. Yalnız buradaki imaları, demek istediklerini kızının anladığı açıktır. Tahminen, gayet uzun seferin, öncelikle Türkistan, ardından Japonya'ya olduğu belirtilebilir. Hükümet köklü değişikliğinden kastedildiği, Türkistan'daki yönetimin devrilmesi çabası ile ilgili olmalıdır. Türkiye hakkındaki, İslâm'a yönelinceye kadar dönmeme düşüncesinin gerisinde Japonya'ya hicretin olduğu, düşünülmelidir. Mektubun suretini çıkaran görevli, bazı yerleri okuyamamış, yazım hataları yapmıştır. En iyisi, samimi duyguların da ifade edildiği mektubun okunmasıdır:

"Fevziye kızım senin 25 Şubat tarihli mektubunu bugün aldım. Her ne yazmışsan malûm oldu. Ben dinime tecavüz eden Moskoflara tahammül etmedim. Katayannay perkûrur Paflofni Maarif Nazırı Bagalipofni (v)urmakta fiilen iştirak ettim, bütün nazırların katline fikren iştirak ettim. Şimdi Müslüman memleketinde ve Dini İslâm tahkir olunursa ben o memlekette nasıl oturabilirim, oğlum Vefa da (okunamadı) yazdı neyse Vefa beni tanımaz, sen ki beni oldukça tanırsın. Ben bütün hayatımı dinim uğrunda sarfettim. Ben zengin de olabilirdim. Müftü de olabilirdim, nefse uysam her şey olabilirdim fakat dini mi feda etmedim. Hiçbir şey kabul etmedim elhamdülillah. Türkiye'de bir din devresi gelmezse ben Türki-

ye'ye avdet etmem. Bu açık son sözüm zaten ömrüm nihayete geldi. Senin hatırına gelecektir evlatların var benim akidem ve Kuran talimatı evel dinim sonra evlâtlarım budur. Ben Hicaz'a gitmek üzere hazırlandım. Bir haftadır aşılıyorum, dün hem kolera hem vebadan aşılımıştım. Bu gece çok ağır vakit geçirdim. Derecei hararet kırka kadar yükseldi. Bugün çok yorgunum mektubu da dinlene dinlene yazıyorum. Şimdi hikâyeler yazayım:

Bir gün Halvan'a gitmiştim. Bir kapıda bulunan kapıcı götürdü nipton çay ilanını verdi. Dedi bankalar sana masraf için para verecekler sen merak etme. Ben parasızlıktan sıkılmıştım. Aradan üç beş gün geçti. Osmanlı Bankası yirmi lira para verdi. Abbas Paşa havale etmiş. Bir hafta sonra da Mısır Bankası çağırdı. Yirmi beş lira verdi. Aziz Paşa havale etmiş. Aynı günde Muhtar Paşa'nın adamı on lira getirdi. İşte insanlar ilanı sana yollayacağım. Falcıya tesadüf ettim dedi: Gayet uzun sefere gideceksin. Gittiğin yerde hükümette inkılâp olacak. Abbas Paşaların haberi yokmuş (okunamadı) istemezmiş. Prens Halim yüz seksen bin liralık dava kazandı. Herkes tahsin ettiler. Başka havadis yok. Kendim yarın inşallah buradan hareket edeceğim. Vapor biletim filân hep hazır. Dahilindeki mektubu Sabahat'a yollarsın. Size de ayrıca dinî meseleler yazacağım. Devam ederseniz faidesi bulur inşallah. Başka soranlara selâm dua selâm. Temir'e arada sırada nasihat mektupları yaz. Kardeşlerini öyle sen (okunamadı) faide çıkmaz. Annesine hörmet etsin annesini incitmesin. Mümkün olduğu zaman (okunamadı) bir lira yarım lira para yollar. Ben fırsat elime geçtikçe para yollarım. Fakat o geçecek mi? Benim cesedim sizden ayrı ise de kalbim daima sizin ile meşguldür. Rahmetli validenizi de hiçbir zaman unuttuğum yok. Nur içinde yatsın can arkadaşım idi. Gayet salih hatun idi. Cenneti alâda inşallah gözüüm yaşla doldu yazamayacağım. (Tatarca bir iki cümle okunamadı)." (DEUMA,

Kardeks No.9673, Dos. No. 11272-310, Suret başlıklı iki sayfalık yazı).

Beyrut Başkonsolosu'nun bahsettiği gezinin, Mekke-Medine'deki devamını, Türkiye'nin Hicaz Maslahatgüzarı getirmektedir. Maslahatgüzar Lütfullah, Abdürreşid hakkında, Başkonsolos'un tersine, menfi önyargıya sahiptir. Onun, Türkistan ve Çin Türkistanı dediği Doğu Türkistan'da, "ihtilâl maceraları arkasında dolaştığını" söylediğini de kayda geçirir. Hatta Türkiye'ye dönüşünün, hangi Rus vapuru ile ve maddi yetersizlik içinde olacağını da kestirmektedir. Maslahatgüzar, 19 Mayıs 1932 tarih ve 68/129 sayılı yazısında, hakkında detay bilgiler verir (Maslahatgüzar Lütfullah'ın yazısı için bk. DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 11272-310, 19.5.1932 ve 68/129). Abdürreşit, kızına yazdığı mektupta belirttiği gibi hamiyet sahibi kimselerin maddi desteği ile İslâm Âleminin kalbi olan coğrafyada büyük bir seyahati gerçekleştirerek döner. Dönüşü, gerçekten Rus vapuru ile midir, henüz bilmiyoruz. Rus temsilciliği ile temasının olmasının Türkiye'de ve dışarıdaki diplomatik temsilin bir kısmında Bolşevizm propagandası veya Bolşevizmi benimsemesi tarzında değerlendirilmesi pek gariptir. Yalnız ileride değerlendirileceği üzere, onun büyük kızına yazdığı mektupta belirttiği üzere İslâm'a samimi bağlılığı da suç hanesine kaydedilmiş bir durumdur. Mekke-Medine, Mısır'ı dolaşıp geldikten sonra, Türkistan veya Japonya'ya gitmeden önce son bir kez daha Böğradelik'e yolunu düşürmesi, anlaşılabilir bir durumdur. Eşi ve çocuklarını, yakınlarını görecek, çevreye açık etmeden veda edecektir.

Reşadiye/Böğrüdilik Günleri

Köylüler Abdürreşid'e "Babay" (baba, büyük baba adam, herkese yardım eden büyük); hanımına da, "eni" (Ana) demektirler. Köyde ayrı bir yeri, saygınlığı bulunmaktadır. Dar bir çevrede ailesinin hayatını sürdür-

bilmesi için geçimlik işler de yapmak durumundadır. Onun için tohumluk buğday temin edip tarla eker. Akşehir Ziraat Bankasından zirai kredi kullanır. İyi cins yarış atları, inekleri vardır. Yarış atına, oğullarından biri binip köy içinde gezmektedir. Daha sonra Demir adlı bu oğlu, annesi İstanbul'a, Babası Japonya'ya gittiği halde, bir süre Sarayönü'nde siloda çalışacaktır⁽¹⁾.

Köylüler, Babay'ın hayatını kolaylaştırmak üzere yardımlarda bulunmaktadırlar. Bunlardan biri olan Naci İdil'in teyzesi (annesinin büyüğü), Abdürreşid'in küçük çocuklarına bakmış, evlerine su doldurup hizmet etmiştir.

Türk Vatandaşlığından Atılacağı Hissettirme

Abdürreşid İbrahim'le ilgili rejim, 1932'de menfi kararını oluşturmuş gibidir. Konya Valisi'nin, İçişleri Bakanlığına 12 Eylül 1932 tarih ve 1012 sayılı yazısı, bunu ortaya koymaktadır. Zira İçişleri Bakanı, valiye, Türkiye aleyhine zararlı faaliyetlerine devam ederse vatandaşlıktan çıkarılmasının bildirilmesini emretmiş, vali de Cihanbeyli Kaymakamı vasıtasıyla bu emri yerine getirdiğini bildirmiştir. Emniyet Müdürlüğü Siyasi kısım kaynaklı yazıda, Abdürreşid'in başka yerde rastlanmayan bir de fotoğrafı bulunmaktadır. Aynı yazıya göre Abdürreşid, Ağustos 1932'de Böğrüdilik Köyü'ne dönmüştür. Sonraki işleyişin habercisi olan yazı şöyledir:

(1) Naci İdil ile 19 Temmuz 2012 tarihli görüşme. İdil, Böğrüdilik Köyü'nde 1943'te doğmuş, çocukluğu Böğrüdilik'te geçmiş birisidir. Babay'ın şimdilerde kooperatif yeri olan evinin, 1940-50'li yıllarda kullanım şeklini bilmektedir. 1940'lı yılların sonlarında, Abdürreşid'in evinin bir tarafı Jandarma karakolu, diğer tarafı kahve olarak kullanılmaktadır. Aynı yıllar veya 1950 başlarında Naci İdil, üşümemesi için gövdesi bir çuval içinde, başı dışarıda bırakılmış halde, çuvalarla birlikte dayısı tarafından at arabasına sabah erken bindirilir, Sarayönü'ne getirilir. Çorba içmeye giderler. Lokantada, ayak ayak üstüne atıp kaykılmış halde çorba içen birisi vardır. Dayısı, "Demir" der. Naci İdil'in özendiği bu çorba içen genç, Abdürreşid İbrahim'in oğludur. Siloda çalışmaktadır.

“23/8/932 ve 921 numaralı tahri-
ratla karyesine avdet ettiği arzedilen
İbrahim Abdürreşit Hoca'nın badema
memleketimiz rejimi aleyhinde muzır
faaliyetlerine devam ettiği takdirde
Türk vatandaşlığından ıskat edilece-
ğinin kendisine tefhimi vekâlet celile-
lerinin emirnamelerine atfen İstan-
bul Vilâyetinin 23/8/932 tarih ve
10389 numaralı şifresi ile bildirilmiş
olmağla Cihanbeyli Kaymakamlığın-
ca kendisine tefhim ettirilmiş ve elde
edilen bir adet fotoğrafı leffen takdim
kılınmış olduğu maruzdur efendim.
Konya Valisi Vehbi”.

DEUMA, Kardeks No.9673, Dos.
No. 11272-310, 12 Eylül 1932 tarih
ve 1012 sayılı Konya Valisi'nin yazısı.
Abdürreşid İbrahim'in başı açık ve
gözleri irileşmiş fotoğrafı, muhteme-
len bir görevli ile köyünden alınıp o
günkü haliyle çekirilmiş olmalıdır.

Emniyet Kayıtlarına Göre 1929-1933 Arası Hayatı

Abdürreşid İbrahim hakkında,
İçişleri Bakanlığında toplanan bilgile-
re göre tutulan beş sayfalık kart, hak-
kında yapılan işlemleri derli toplu or-
taya koymaktadır. Bunlar, dönemin
siyasi yönelişi, tarihi çevre ile birlikte
düşünüldüğünde, yararlı olacak bilgi-
lerdir. Abdürreşit, aile çevresi ile bir-
likte kuşatılarak gözetim altına alın-
mıştır. Kendi evi, kızının evi aranarak
hakkında belge toplanmış, kızlarına
yazdığı mektuplar, kendisine gelen-

ler, fotoğraflanarak dosyalanmıştır.
Ele avuca sığmaz karakteri, gittiği yer-
lerin çokluğu birlikte düşünülürse,
tek merkezde bilgi toplama çabası,
gittiği yerlerin resmi birimleriyle irtib-
at kurularak sağlanmaya çalışılmış-
tır. Toplanan bilgiler, bir araya getiri-
lip, tarih sırası gözetilmeden karta sı-
ralandığı için, metin buraya alınırken,
olay örgüsünü kaybetmemek niyetiyle,
tarih sırasına dikkat edilmiştir.
Akla ziyan bir suçlama ile, Abdürre-
şid'i takibe alanlar, 80 yaşında oldu-
ğunu belirttikleri ak sakallı ihtiyarın,
komünist olduğuna karar vermişler-
dir. Artık, rejim, gizli Türkiye Komün-
ist Partisi ileri gelenleri gibi, eleman-
ları ile onun gölgesi kesilmiştir.

Kartın başına, kimlik bilgileri iş-
lenmiştir. Buna göre: “*Babasının ismi:
İbrahim, Tarih ve mahalli tevellüdü: Si-
biryâ 80 yaşında, Oturduğu yer: Kon-
ya'nın Cihanbeyli Kazası Reşadiye Kar-
yesi, Maznuniyeti: Komonist*”tir. Fişte,
“*Sıra no., Lakabı, Milliyeti, Tabiiyeti,
Meşgalesi*” kısımları boş bırakılmıştır.
“*Maznuniyeti*”, yani zan altında bulu-
nan, şüpheli kısmında, niçin zan al-
tında tutulup takip edildiğini açıkla-
yan kavram; “*Komonist*” kelimesi ile
vurgulanmıştır. Bu kavram, takibe
alınışının gerisindeki, resmi kaygının
kaynağını, yada takibi meşrulaştırma
gerekçesini göstermektedir. Rusya
Müslümanlarının müftüsü/kadısı,
medrese hocası Abdürreşid, Tek parti
Türkiye'sinde komünist suçlaması ile
gözetim altında tutulmuştur. Bu zan,
yalnız değildir. Belgeler incelendikçe
hayretle, Abdürreşid'in “*Kemalist*”,
“*Mürteci*”, “*Hain*” olarak da nitelendi-
rildiği görülmektedir. Demek ki, tek
bir suçlama konusunda karar da kılı-
namamıştır. Zannın, suçlamanın uy-
durma olması, çok önemli degildir. Bu
tür bir suç üstünden, devlet kurumla-
rı teyakkuza geçirilerek, bütün hare-
ketleri takip altına alınmış, aile efradı
zaman zaman zaman ürkütülerek kontrol
edilmiştir.

Tek parti rejiminin, tek doğrusu:
ideolojisidir. Tek lideri, tek siyasi par-
tisi bulunmaktadır. Bu çizginin dışına
çakanlar, yönetim için tehlike olarak

algılanmışlardır. Onun için, anavatan gördüğü Türkiye'ye sığınan Abdürreşid'i, hayatının son yıllarında, ihtiyar halinde Türkiye'yi terk etmeye zorlayan sürecin gerisinde zaman zaman bolşevik Rusya'sını aratan bir cendere bulunmaktadır. Zira onun, İçişleri Bakanına yazdığı yazıda, borçlarını ödeyebilmek için gitmeye izin istediği yerler arasında, Rus işgali altındaki Türkistan, İngiliz işgali altındaki Hindistan da bulunmaktadır. Bu durum, yalnız Abdürreşid'e has da değildir. Zira aynı dönemi yaşayan Sabahattin Ali, Nazım Hikmet gibi sosyalizmi tercih eden yazar-şairler ile Bediüzzaman Said Nursi, İskipli gibi İslâm Medeniyetini tercih eden dindar aydınlar da takip altında olmuşlardır. İçlerinde asılan, odunla başı ezilerek öldürülenlerin bulunması, takip, gözetleme çalışmalarının, mesken masuniyetini hiçe saymaktan, nerelere

kadar uzanabileceğini ortaya koymaktadır. En iyisi belge üzerinden, Abdürreşid'in Türkiye hayatının son yıllarının takibidir.

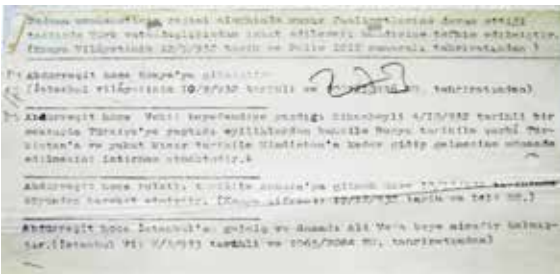
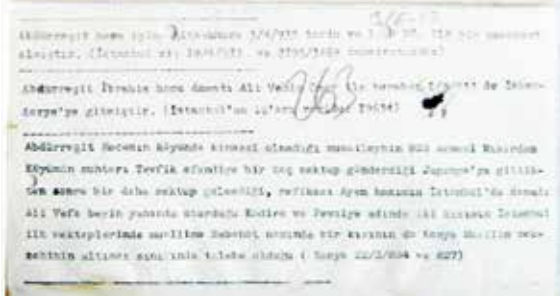
"Mülhâzat" (düşünceler) kısmında, Abdürreşid'in komünistliğinin gerekçesi verilmektedir:

"Rusya'nın eski kadılarındandır. Hicaz'da bolşevik mümessili Nezir Efendi TÜREKULOF ile beraber komonistlik lehine ve İslâm âleminin bolşevikler tarafından tahlis edileceği (kurtarılacağı) hakkında propaganda yapmıştır. Rusya'dan Hicaz'a ne için hacı gelmediği sorulmuş: İstanbul Boğazlarının İngilizler tarafından işgal edildiğinden hacıların gelmediği cevabını vermiştir. (Büyük Erkanı Harbiye Riyasetinin 2/3/931 tarih ve II Şube ve 4 üncü kısım 56033 numaralı tahriratından).

929 senesi Eylül ve Teşrinievvelinde Reşadiye Karyesinden Ankara'ya gitmiş ve Ankara'dan İstanbul'a, oradan Hicaz'a gittiği haber alınmıştır. Şubat 931'de İstanbul'a avdet etmiş ve Ankara'ya gelerek oğlu Devlet Demiryolları idaresi müfettişi Münir Bey'in nezdinde ikamet etmekte bulunmuştur. (Konya Vilayetinin 19/3/931 tarih ve 287 numaralı tahriratından). Emniyet kayıtlarına göre 1929-1933 arasında Abdürreşid, komünist olarak takibe alınmıştır (DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 12272-310, s. 1 ve 5. sayfalar).

İçişleri Bakanlığında tutulan karteks, hayatının kayıtlara girmemiş ayrıntıları ile ilgili bilgi vermektedir. Aslında bu bilgiler, o dönemin yönetimine egemen olan anlayış hakkında ipuçları ile doludur. Özellikle Cihanbeyli Kaymakamının, kendisine verilen vatandaşlıktan atılabileceğini hissettirme görevinden sonra Abdürreşid'in nasıl davrandığı önemlidir.

Abdürreşid İbrahim, 76 yaşındadır. Bir uzun ömrü, uğruna harcadığı değerlerini, bir çırpıda değiştirecek tınyette birisi değildir. Çok lider görmüş, çok çetin badireler atlatmıştır. Kaymakamın, hareket kabiliyetini sınırlandıracak yasaklar, tehdit tebliğinden sonra, emri veren makam ola-

rak İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya uzunca bir mektup yazar. Mektupta, mevcut durumunu da bütün açıklığı ile ifade eder. Kendisi ve köylülerinin banka borcunun gerisinde, köylerinin ilçe merkezi yapılması ve bunun için de Konya Valisi İzzet'in, Ziraat Bankası'ndan borç verme teşviki vardır. Kuraklıktan hasat iyi olmamıştır. Bir de borç parayla yapılan binalar, dükkanlar; bakan emri ile ilçelik, İnevi (Sarayönü)'ne alınca atıl kalmıştır. Borcunu ödemek üzere öncelikli isteği, Türkistan veya Hindistan'a seyahattir. Değilse, seksenli yaşlardaki bir piri fani olarak, Meşrutiyet'te verilen ilmiye mensuplarına ait maaşının ödenmesini veya o da olmazsa banka borçlarının silinmesini ister. Görüşünün ne olduğunu da saklamaz. O İslamcıdır, Türkçüdür. İnanmayacak olurlarsa, inandığı İslâmın ne olduğunu, Akçura oğlu Yusuf veya Maksud oğlu Sadri'den sorgulanmasını ister. Türkiye hakkında, zararlı olma suçlamasını, temelden redderek, bu vatan için yaptığı çalışma ve fedakârlıklardan örnekler verir. Mektup, Abdürreşid İbrahim'in uzun hayatındaki istikrarı, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne evrilişteki sıra dışılığı da gözler önüne serer mahiyettedir. Mektup, hem Arap Alfabeli Türkçe hem de Latin Alfabetiyle Türkçe olarak yazılmıştır. Buraya, kendi el yazısı ile olan Osmanlıca mektubu alınmıştır:

“Dahiliye Vekili Beğefendi Hazretlerine

Efendim! Bendenizin yarım asırlık hayat-ı siyasiyemde daima İslâmiyet ve Türkçülük siyaseti takip ettim. Rusya'da çalıştığım zaman bile Türkiye'nin takviyesi için Müslümanları hicrete teşvik ederdim. 1892 ve 93'de yalnız dâhili Rusya'dan yetmiş bin ailenin hicretlerine sebep oldum, ma'ale kendim dahi muhacirine iltihak ettim. Bütün fikrim ve akidem Türkiye'nin muharebe zayıatını muhaciretle doldurmaktı. Hatta Harb-i Umumi'de Almanya'da bulunan üse-ryâ İslâmiyeden bin adam benim

teşvikim ile geldiler, Bağdat Cephesinde Halil Paşa kumandasında fiilen harbe iştirak ettiler, yedi yüz adam muhacir sanatıyla gelerek: Eskişehir, Adapazarı, Konya civarında yerleştiler. Son Hicaz seferimde 1930 ve 1932'de dahi her yerde Türkiye=Hükümet-i hazıramızın hicretle takviyesi lüzumunu hüccâc meyânında defa'atle ala melai'n-nâs söyledim. Bir çok İngiliz taraftarları.. mücadelelerde bulundum. Elli senelik hayat-ı siyasiyemde hiçbir gûna meleşim tebdil etmemiştir. İslâmiyet için Türkiye'den başka bir istinatgâh olmadığına ve olamayacağına da aklım erer. Siyaset âleminde haberdârım.

Efendim bendeniz bu gün seksen altı yaşındayım, şimdیه kadar mestürü'l-hâl yaşardım, arada sırada Mısır'a, Hicaz'a gider gelir maişetimi temin ederdim, kimseye de yüzümü kızartmazdım.

Efendim bu kere Nahiye Müdürü emr-i âlinizi tebliğ etti: Bendeniz firmâ ba'd harice gidemeyeceğim gibi memleket dahilinde dahi tarassud altında bulunacaktım. Geçen hafta tohumluk hububat aramak için komşu köylere çıkmıştım. Jandarmalar telaşa düşmüşler, Hoca kaçtı diyerek ailemi velveleye vermişler, arkamdan süvari çıkaracak olmuşlar. Efendim şu halde bu yaştan sonra bendeniz ne suretle temin-i maişet ederim. Rica ederim: Son defa olmak üzere, Rusya tarikiyle tranzit Şarkî Türkistan'a gidüb gelmeme müsaade ediniz. Hiç olmazsa Ziraat Bankası'na olan borcumu kapatayım. Yahud Mısır tarikiyle Hindistan'a gidüb geleyim. O da olmazsa, bendenizin müstehakkîn-i ilmiye tertibinden olan maaşımı iade ediniz. Hiç de olmazsa, Ziraat Bankası'na olan borcumu avf ediniz. Zaten bu borca bizi sabık Konya Valisi İzzet Bey teşvik etti: 'Ben sizin karyenizi kaza yapacağım, imar ediniz. Ziraat Bankası'ndan para verdireceğim, dükânlar, evler yapınız' dedi. Bütün karyemizi borca soktu, beyhude masraflar ettik. Kaç senedir banka altından kurtulamazız. Kazayı da aldınız gitti-

niz. Bizim dükkânlarımız, hanelerimiz hep boş kaldı. Geçen sene bütün mahsulümüzü, yiyeceğimizi, tohumu hep bankaya verdik. Bu sene, ne tohum var, ne de yiyecek var. Vekil Beyefendim: Ben inkâr etmem. İslâm siyaseti takib ederim. Fakat Türkiye'den başka kürre-i arzda İslâmiyete müzâheret edecek bir kuvvet olamayacağına aklım erer. Cahil, mutaassıb, hurafâta iman eden hocalardan da değilim. Benim ne gibi Müslüman ol-

duğumu Yusuf Bey Akçura, Sadri Bey Maksudî bilirler. Hakkımda iş'a olunan şeyler, kerimeme yazdığım bir mektubdan suitefâhümdür. Başka bir muhalif hareketim olabilmek ihtimali yoktur. Ben kendi kuvvetime itimad ederek çalışmakta olan, halis eski Türkçülerdenim, maaş için ve iltifat için çalışan sahte Türkçülerden değilim. Merhametinize iltica ediyorum, seksen altı yaşında olduğum halde kimsenin kapusunu çalmadım ve kimseyi incitmedim, iltifatınıza mazhar olursam iftihar ederim. Bende Abdürreşid İbrahim. 20. 10. 932".

Abdürreşid İbrahim'in, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya yazdığı 20.10.1932 tarihli mektubu (DEUMA, Kardeks No.4843, Dos. No. 11242-3).

Son Yolculuk ve T.C. Vatandaşlığından Çıkarılış

Bundan sonra Abdürreşid İbrahim'in Türkiye'de kalışı iyice zorlaşmış olmalıdır. Çünkü Ankara Valiliğinin, İçişleri Bakanlığına yazdığı 20 Şubat 1934 tarihli "Gizlidir" ibareli ve çift Hilâl kaşeli yazıya göre, Ankara'ya son defa 28 Aralık 1932 tarihinde gelerek, "Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü Ticaret ve Tarife Şubesinde mütercim oğlu Münir Bey'in yanında bir müddet" kalmıştır. Şu hale göre, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya yazdığı mektup yerine ulaştığı halde, taleplerinden hiçbiri yerine getirilmemiş olmalıdır. Çünkü valilik yazısı, eylem adamı Abdürreşid'in, ileri yaşında da olsa kafasına koyduğu hareket tarzını gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Ankara Valisi; Bakana, elde ettiği bilgileri şöyle aktarmaktadır:

"Konya'ya gitmek üzere 12.01.1933 tarihinde ayrılmıştı. Kendisinin Konya'ya gelmeyip doğrudan İstanbul'a giderek Küçük Bebek'te Mustafa Bey Sokağı'nda 37 numaralı evde damadı Ali Vefa Bey'in yanında

oturmakta mahalli zabıtasınca vaziyetinin tarassut altında bulundurulmakta olduğu Konya Vilâyeti'nin iş'arından anlaşılması ve memleketimizden hangi tarihte nereye gitmek üzere ayrıldığına dair Konya ve İstanbul vilâyetlerinden malûmat istenilmiştir. Alınacak karşılığın ayrıca bildirileceğini arz ederim efendim. Vali" (DEUMA, Kardeks No.4843, Dos. No. 11242-3, Ankara Valiliğinin, 20 Şubat 1934 tarih ve 1142/1208 sayılı gizli yazısı).

Ankara Valisi, bu yazı ekinde, "Japonya'da iki mürteci" başlıklı, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin 14.02.1934 tarihli nüshasında çıkan haberin suretini İçişleri Bakanına sunar. Buradan anlaşılan, Abdürreşid İbrahim, çoktan Japonya'dadır. 1933 Ağustos'unda İstanbul'dan yola çıkarak Ekim 1933'te Tokyo'ya gelmiştir. Bir çeşit resmî gazete olan *Hakimiyet-i Milliye*'nin Tokyo muhabiri "H. M."nin haberi, vatandaşlık ipini koparmak için önemli bir adım durumundadır. Habere göre, Tokyo'da eğitim gören deniz kurmay yüzbaşı Şevket Cavit, vefat etmiştir. 60 çelengin gönderildiği görkemli cenaze törenine, katılmak isteyen otuz kadar Tatar'ı, iki kişi geri çevirmeye çalışmıştır. Bunlar: "*Kendisine Şeyhülislam, Uzak Şark Müslümanlarının Reisi ünvanını veren Başkurt Kurbanali Molla isminde bir serseri ile Konya Reşadiye'sinden Şeyh Abdürreşid İbrahim isminde bir münafık*"tır. "İki mürtecinin", Tatarları, cenazeye katılmamaya ikna için söyledikleri iddia edilen sözler de kayda girer: "Türkiye Müslümanları bugün mezhep ve dinlerini kaybetmişlerdir, bunlardan birinin cenaze merasimine iştirak etmek bize caiz değildir" şeklinde Türkiye ve inkılabcı hükümeti aleyhine hezeyanlar savurmuşlar ve hatta polis vasıtasıyla meramlarına nail olmak istemişlerdir."

Bundan sonra Abdürreşid'in aleyhine yazılar ve suçlamalar artar. Rezulzade'nin çıkardığı *İstiklâl* gazetesinde yayınlanan, V. Nuhoglu imzalı yazı bunlardandır. Nuhoglu, *Yeni Ja-*

pon Muhbiri adlı dergiyi çıkaranları; "Abdürreşit Molla ile Kurbanali Molla nam sabıkalı takımından iki mel'un serseri" olarak takdim eder. Dergide Abdürreşit'in; "el-Cihat" makalesinde, "İngiltere, Fransa esaretinde yaşayan İslâmlara gözyaşı akıtması", "sarsak mahluk" olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. *Yeni Japon Muhbiri*'nin 2 ve 3. sayılarında Japon İmparatoru'na yapılan teklif daha dikkat çekicidir: "*Japonya İmparatoru İslâmiyeti kabul ederse, Malay Adaları, Hindistan, Afganistan, İran, Araplar ve Afrika Müslümanları, hep bir adam gibi Mikado hazretlerine bey'at*" edeceklerdir. Bu teklifin sahibini, Nuhoglu, "mel'un" olarak nitelendirmektedir. Saldırının asıl nedeni, sanki sona saklanmıştı: "Onlar, Türkiye'yi dinsiz diye ilân ederek Tokyo'da vefat eden Türk zabitanın cenaze alayına gitmekten İslâmları men'ediyorlar. Onlar, paçavralarının son nüshasında Türkiye'de kabul edilen yeni alfabeye 'bir felâket, bir helâket, bir trajedi" diye yeniliğe, medeniyete, Türk inkılabına küfürler yağdırıyorlar. Onlar baykuş gibi ötüyorlar. Mel'unlar." (DEUMA, Kardeks No.4843, Dos. No. 11242-3, V. Nuhoglu, Mel'unlar, 3 sayfa yazı sureti).

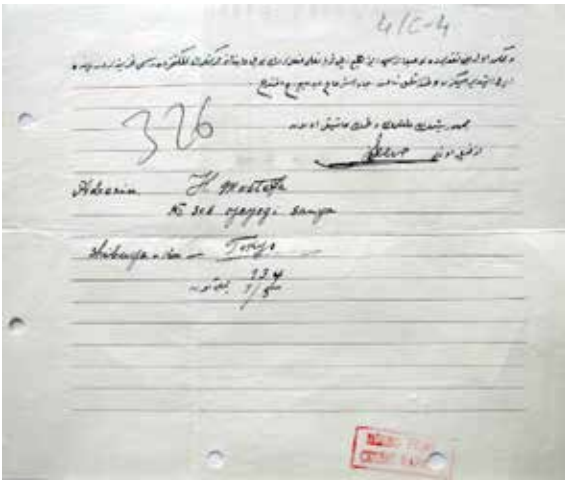
Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği'nin 7.4.1934 tarih ve 1420/14 sayılı yazısı, Abdürreşid'in Japonya'ya nereden ve nasıl ulaştığını aydınlatmaktadır: "Birinci Teşrin 1933 ayının ikinci onu içinde Kobe yolu ile Tokyo'ya" geçmiştir. Elçilik bu yazıdan ayrı, Abdürreşid hakkındaki bilgileri, beş ayrı yazı ile bildirmiştir (DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 12272-310, Tokyo Büyükelçiliği'nin, 7.4.1934 tarih ve 1420/14 sayılı yazısı).

Abdürreşid aleyhine Japonya'dan, Konya Valiliğine 1.5.1934 tarihinde uzunca ihbar mektubu yazan, Tefrik oğlu H. Mustafa diye birisi daha vardır. Osmanlıca, Besmelenin kısaltılmış şekli olan "B" ile başlayarak yazılan mektup/dilekçenin sahibi, cumhuriyete bağlılığını belirterek, Abdür-

reşid karşıtlığını güçlendirmek istemektedir. H. Mustafa'ya göre Abdürreşid, daha Japonya'ya iki ay önce gelmiştir. Geldiği günden itibaren de cumhuriyet aleyhine çalışmaktadır. Verdiği iki örnek vardır. Bunlardan birisi, sekiz yıldır Japonya'da denizcilik eğitimi alan bir denizci yüzbaşının vefatı ile olan gelişmedir. H. Mustafa'ya göre Abdürreşid ve beraber hareket ettiği Kurban Ali, Türk Subayının cenaze namazının kılınmasına engel olmak istemişlerdir. Sebep de Mustafa Kemal yönetimindeki Türkiye'nin, dinsiz ve mezhepsiz hale geldiği iddiasıdır. Diğer olay, bir iftar yemeğinde olmuştur. Ocak 1934'te Tokyo'daki

bir Tatar Müslümanın evinde, iki yüz kişi toplanmıştır. Yine o ikili "hayin"; ayağa kalkarak, Japonya'ya sığınmış, ama Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek için müracaat eden insanlara, telkinde bulunurlar. Türk vatandaşlığına geçip Türkiye'ye giderlerse, dinsiz ve mezhepsiz olacaklardır. Evlerinde gizlice bile namaz kılsalar, büyük miktarda para cezası alacaklardır. Üstelik Türkiye, çok güvenli bir ülke değildir. Yarın Yunan ve Bulgar işgaline, uğraması mümkündür. O durumda, yeniden esarete düşeceklerdir. Bu telkin üzerine, H. Mustafa, iki yüz Tatar'ın içinde "Bir Türk" olarak, eline yemek çatalını alıp hücum etmiş, fakat "hain" dediği iki kişi, "aşağı katta namaz kılacağız" diyerek alt kata "düşmüşlerdir". Üstelik, Tatarlar da Abdürreşid'e değil, H. Mustafa'ya destek çıkmışlardır.

İhbar dilekçesinde, bazı anlatım sorunları bulunmaktadır: "Kurban Ali ile mezbur Abdürreşid İbrahim Tokyo'da İslamlara mahsus cami'de minbere çıkarak bütün İslamlara Kur'an-ı şerifden yalan aye(t) ve hadislerden okuyarak tercüme ediyor", "cenaze namazı okunmasın", "mahfi olarak evinizde de namaz okusanız", türü ifadeler, ihbar sahibinin, dini bilgi konusunda zayıf ve mübalagacı olduğunu göstermektedir. Camide minbere iki kişinin birden çıkması anormal bir durumdur. Fiziken de bir kişi ancak çıkabilir. "Kur'an-ı şerif" tabiri kullanılmaz. Ancak "Kur'an-ı Kerim" denilir. Yalnız Kur'an'dan, "yalan ayet ve hadis" nasıl okunabilir? Kur'an'dan ancak ayet okunur; Hadis okuyarak çevirme tabiri, ihbarcının düzeyi hakkında fikir vermektedir. Ayrıca, üst kattan aşağı inmek yerine "düşmek" tabirinin kullanması da dikkat çekicidir. Kendilerine hücum edilen iki kişi de, oradaki cemaatin önderi durumundadır. Çatalla hücumdan sonra verilen cevabın, alt katta namaz kılmak olması, hücumun hayali veya mırıltı tarzında olduğunu düşündürmektedir. Bu durumda, diplomatik temsilciye bilgi ulaştırdığını söyleyip,

Konya Valisi'ne üç sayfalık ihbar mektubunu yazan kişi, çok muteber gözükmemektedir. Yalnız dilekçedeki iki talep, özellikle dikkat çekicidir. Bunlardan birisi, Abdürreşid'in Türkiye'de bulunan aile fertlerinin vatan-daşlıktan çıkarılması; diğeri, aleyhinde gazetelerden birinde yayın yapılmasıdır. Aile fertleri hakkında olmasa bile, kendisi hakkında, bu iki talep neticede gerçekleşmiştir. En iyisi, bazı ifade bozukluklarına rağmen, Valiye hitaben yazılan uzun ihbar dilekçesinin okunmasıdır. Bu aynı zamanda, dönem ihbarcısı ile ona rağbet edenlerin, fikri yapısı ve nabzının tutulması olacaktır.

(DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 12272-310, s. 1 ve 3. Sayfalar. H. Mustafa'nın 1.5.1934 tarihli yazısı).

Aleyhindeki yazı ve haberler, zaten hakkında olumsuz kanaat sahibi olan yönetimi harekete geçirir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın resmi talebi üzerine, hemen ertesi gün Abdürreşit Türk vatandaşlığından çıkarılır. "Cihanşumul şöhrete sahip", inkılapların ateşli taraftarı Abdürreşit, 8 Ağustos 1935 tarihli Kararname ile Türk Vatandaşlığından atılır. Gerekçe, hükümet aleyhine çalışmaktır. Cumhurbaşkanı olarak K. Atatürk, Başbakan İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ve diğer bakanların da imzaladığı kararname şöyledir:

"1929 yılında Türk vatandaşlığına alınarak İstanbul'da Fatih'te Molla Gürani Mahallesinde 8/64 cildin II sayılı evi üzerine kayıt edilmiş olan İbrahim Oğlu Abdürreşit'in, hükümetimiz aleyhinde çalıştığı anlaşıldığından, 1312 sayılı kanunun II'inci maddesinin A fıkrası hükmüne göre, Türk vatandaşlığından çıkarılması; Dahiliye Vekillığının 7/8/1935 tarih ve 21530/6461 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 8/8/1935'te onanmıştır. 8/8/935. Reisicumhur K. Atatürk". (BCA, 8/8/1935 S. 2-3130, D. 2-422, FK. 30..18.1.2, YN. 57.67..6.).

BİLGİ KİRLİLİĞİ

Abdürreşid'in yazarı olduğu *Yeni Japon Muhbiri*'nin⁽²⁾, 1 Eylül 1934 tarihli 19. Sayısının 9. sayfasında tam sayfa bir Mustafa Kemal fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğraf altı yazıda; "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri" ifadesi bulunmaktadır. Aynı sayının 16. sayfasındaki "Gazi ve Pehlevi" başlıklı haberyorum yazısında, Mustafa Kemal ile ilgili ifadelerin gayet itina ile seçildiği ve saygı içerdiği görülmektedir. En baştaki cümle şöyledir: "İran padişahı Rıza Şah Pehlevi Hazretlerinin Türkiye Reisicumhuru büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini bu cey Ankara'da ziyaret ideceğin yazgan idik.. Bu büyük mühim mülakatın günü de bilgilendi. Şah Hazretleri iyün on beşinde Ankarağa kelib citecek." On sayfa süren Tatar Türkçesi ile yazıda, İçişleri Bakanlığı kaynaklarını doğrulayan tipte aleyhte ifadelerin olmaması, tam tersi övgü dolu olması dikkat çekicidir. Yazıya göre "Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: Türk Milletinin ing zor bir kahramanı, batı bitib bargan Türkiyeni mevt-i muhakkakdan kutkarucu, anın emsalsiz şecaat ve besaleti sayesinde ölümünden" kurtulmuş, Türkiye selamete çıkıp ayağı üstüne basmıştır. Arada iri bir bilgi kirliliğinin olduğu anlaşılmaktadır.

Abdürreşid İbrahim, Türkiye'den ayrılmış ardından Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır. Ama eşi, çocuklarından bazıları Türkiye'dedir. Abdürreşid'in, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti aleyhinde çalıştığı gerekçesi, bütün aileyi üzmüştür. Gerekçe, kâbus gibidir. Memur, öğretmen, öğrenci ve normal vatandaş aile mensuplarının üstüne, bütün ağırlığı ile çökmüştür. Başta Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere, İsmet Paşa'nın da bulunduğu bakanlar kurulunun, "Hükümetimiz aleyhine çalıştığı" suçlaması, tek parti dönemi anlayışı açır

(2) Yeni Japon Muhbiri koleksiyonu fotokopilerini temin ederek görmemi sağlayan Mehmet Ali Arpacı'ya rahmetle anıyoruz.

sından bir tercih, muhalefet hakkı gibi görülebilecek durum değildir. Suçlama, Abdürreşid'in yakınlarının tamamını, "cüz zamlı" hale getirecek, herkesin kaçtığı, selam vermeye ürkütüğü bir izole hayata sevk edecek ortamı getirmektedir. Polis takibi, "hain" suçlaması yanında, çok hafif kalmaktadır. Onun için oğlu Münir'in Başbakanlık Müsteşarına yazdığı uzun mektubu iyi değerlendirmek gerekmektedir. Mektup, açıktan reddedilemeyen suçlamanın gerisinde, babasını yakından tanıyan, zaman zaman ziyaret etmiş yetkiliye, bir uzun ömürün, evlat kaleminden hesabının verilmesi gibidir.

Mektubun başına düşülen "İskat edildi mi? Oylu celp ve o malumat (?) meali sorulabilir" notu, işlemin hangi yönde geliştiğini göstermektedir. Mektubun muhatabı, seviye olarak Başbakanlık Müsteşarı olduğuna göre; "iskat" edildi mi, yani susturuldu mu/ağzı kapatıldı mı, sorusu kime ait olmalıdır? Arşiv malzemesi olan belge, müsteşar Kemal Bey'de kalmamış, İçişleri Bakanı başta olmak üzere diğer üst düzey yetkililerle paylaşılmıştır. Belge üstündeki işaretler, notlar bir hayli işleminden geçtiğinin delilleri durumundadır.

Abdürreşid'in hayat hikâyesi, bir çeşit sirke içinde canlının hayat mücadelesi gibidir. Batı Medeniyetinin; azgınlaştığı, dünyayı doymak bilmez bir iştiha ile sömürmeye çalıştığı bir dönemde Rusya, kolay yaşanır bir ülke değildir. Aslında Abdürreşid'in seyahatlerini, zulüm altında yaşama direnci ile irtibatlandırmak gerekmektedir. Rusya'da bunaldığı zaman, Osmanlı'da, Japonya'da nefes almaktadır. Oradan Türk, Müslüman insan unsuru nerede yaşıyorsa dolaşıp, direnç alanına dönmektedir. Bu seyahatler, "Modern Evliya Çelebi" adlandırılmasına tam uyacak keyfilik ve rahatlıkta değildir. Seyahatleri, bir arayış, bir teneffüse çıkma, boğulmaya başladığı anlar için, rahat soluklanma dönemleri gibidir. 1885'ten itibaren İstanbul, Mekke-Medine; 1900 veya 1907 ardından Japonya, 1925'ten

sonra Türkiye seyahatleri, ruh iklimi açısından değerlendirilirse bu türdendir. Hatta, 1929'tan 1931'e kadar süren seyahati, tam anlamıyla o ruh hali ile örtüşür. Polis marifetiyle bulunan, kızına yazdığı mektuptaki ifadeleri, ne kadar aleyhine kullanılırsa kullanılsın, iç dünyasının sesi durumundadır. O ileri yaşlarında, artık İslâm'ın yaşandığı bir yer aramaktadır. Türkiye'ye, Osmanlı'ya onun için gelmiştir. Türkiye'deki, İslâm'ı dışlayan, laisizmi öne çıkartan uygulamalar, iç dünyasında fırtınalar koparmıştır. İstihbaratın evinden elde ettiği mektup, son melce, son sığınak görülen yerdeki hayal kırıklığının içteki kanamasıdır. İçte kanama, içe dökme, "yen içinde" kırıklığı tamir etme nereye kadardır? Acıya dayanma gücünün, sınırları vardır elbet. O da dayanabildiği kadar tahammül etmiştir. Aslında Türkiye çıkışında, henüz İskenderun, anavatan katılmamışken oradaki muhaliflerle görüşmelerde söylediği sözler de, o yen içinde kırıklıkları tedavi etme anlayışının ürünü durumundadır. İkinci Meşrutiyet, Mütareke Dönemlerinin önemli şahsiyeti Zeynelabidin ile görüşürken söyledikleri, "kızım sen anla" cinsindedir. Camilerin kapatılmaya, farklı amaçlarla kullanılmaya başlandığı bir devirde, namaz kılanların cami dışına taştığını gördüğünü söyleyerek aslında, Türkiye'nin aleyhine olabilecek şekilde söz söylemeyin, kendinizi tutun mesajını vermek istemektedir. Fakat dayanma sınırını aştıktan sonra, soluğu Japonya'da alışını insani görmek gerekmektedir. Piri fani iken, en çok yardım ve bakıma ihtiyaç duyduğu bir demde eşini, çocuklarını, evini-barkını terk ederek yeni bir bilinmeze, yüksek bir değer için yelken açmadır o. Ya İslâmın kaybettiği Rusya, Türkiye, Orta Doğu gibi yerlere karşılık; yeni zinde bir Japon Müslümanlığı doğarsa.. Olur mu? Çalışmadan, çaba sarfetmeden, kim ne bilebilir? Geleceği matematik kesinlikte ölçmek mümkün müdür?

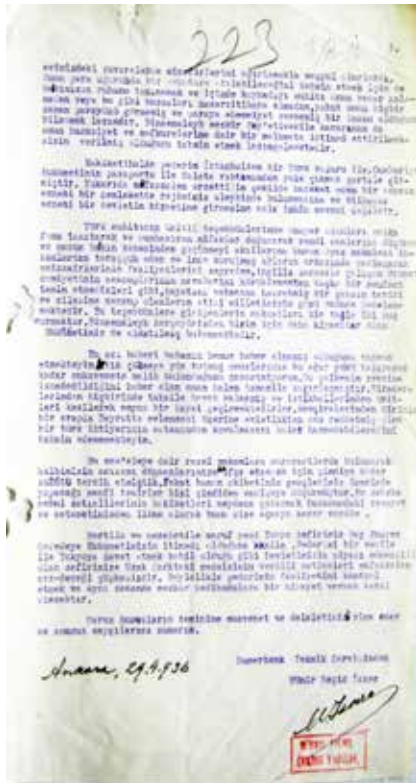
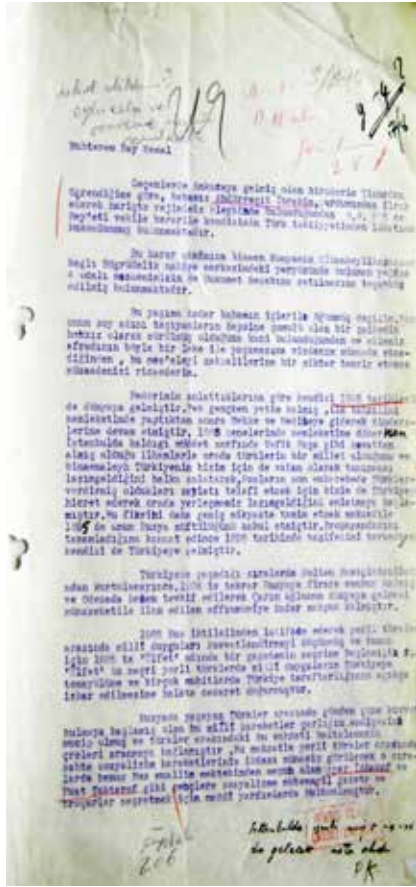
Hemen ardından, vatandaşlıktan çıkarılanlara uygulanan işlemlerin,

onun yakın çevresine tatbiki, belki yarıya kor basmak gibi ağırdır. Ama Abdürreşid dayanmıştır. İmanı, ümidi dayanmasının kaynağıdır. Geride bıraktığı eşi, çocuklarından bazılarının kullanabileceği dört odalı köy evi, zaptiye marifetiyle satılmasa olmaz mıydı? Ayrılık azabının kavurduğu insanları, bir de maddi sıkıntının işken- ce girdabında bunaltmasak olmaz mıydı? 1935 Ağustosunun kavurucu bözkür ikliminde, Abdürreşid'in Bög-rüdelik'teki evine düşen "od"lardan biri de tek mülkünü, satış işleminin resmen başlatılmış olmasıdır. Bunu oğlunun Başbakanlık Müsteşarı Kemal Bey'e yazdığı mektuptan öğreniyoruz.

Vatansever bir aile, vatanında iken evi olmasa bile bir yolunu bulup barınabilir. Abdürreşid'in eşi ve çocukları da bunu yapmışlardır. Fakat, maddi kayıptan çok daha ağır gelen durum, adını taşıdıkları babalarının, Türk vatandaşlığından çıkarılış tarzıdır. Soyadı sonrası Münir adlı oğlu Münir Reşid İsker, Timur adlı oğlu Timur İsker adlarını almışlardır. Fevziye ve Kadriye adlı kızları, zaten önceden Kadriye Raşid, Fevziye Raşid adını taşımışlardır. Bakanlar Kurulu Kararı, onların üzerinde şok etkisi bırakır. Kararı öğrendikten sonra oğlunun, Başbakanlık Müsteşarına yazdığı dilekçede açıkladığına göre, Abdürreşid'in eşinin kulakları duymaz hale gelmiştir. Evlatlarında okuma hevesi, hayata tutunma canlılığı kalmamıştır. Bu durum, hiç beklenmeyen bir darbenin, ummadıkları yerden gelmesinin etkisidir.

(DEUMA, Kardeks No.9673, Dos. No. 12272-310, s. 1-5. Abdürreşid İbrahim'in oğlu Münir Reşid İsker'in, Başbakanlık Müsteşarı Kemal Bey'e, 29.4.1936 tarihli beş sayfalık dilekçesinin ilk ve son sayfaları).

Münir Reşid'in anlattıklarından daha açık bir ifade ile durum, izah edilebilir miydi, bilinmez. Hükümetin yanıltıldığını, yönetimin güvendiği yeni Tokyo Elçisinden durumun sorulanabileceğini de belirten Münir Reşid'in yazdıklarının, sonuçta etkili

olmadığı açıktır. Zira, mektuptan çok sonra bile, babasından dolayı çocukları, takibe alınmaya devam etmiştir. 1910 doğumlu Oğlu Timur İsker, 25 Haziran 1940'ta geldiği Tarsus'ta, Mehmet Rasim'in dokuma fabrikasında çalışmaktadır. Burada çalışırken İstanbul Fatih Askerlik Şubesi'nin daveti üzerine, fabrika ile ilişkisini kesip İstanbul'a gitmiştir. Kendisini takip eden görevliye dayanarak, İçel Valisi'nin, İçişleri Bakanlığı'na verdiği bilgi şöyledir: "Timur İsker'in Tarsus'ta bulunduğu müddetçe hariçle muhaberesi ve şüpheli kimselerle teması görülmediği anlaşılmıştır. Saygılarımla arz ederim." Valinin yazısında, takibin gerekçesi ile ilgili ipuçları bulunmaktadır: "*Halen Japonya'da ikamet edüp fırsat buldukça İngilizler aleyhine eski Arap Harfleriyle beyanname neşr ve tevzi ve İslamlara mahsus Camilerde menbere çıkararak aleyhimizde şiddetli idarei kelamda bulunduğu dosyasının tedkikinden anlaşılan Abdürreşit'in..*"

Abdürreşid'in Japonya'da, oğlunun Türkiye'de takibe alındığı gösteren, 15.05.1941 tarih ve H.1084/3055 sayılı belgeye göre, A. İbrahim'in, İngiltere aleyhine bildiriler yazıp dağıtması da suç olarak algılanmıştır (DEUMA), Kardeks No.4843, Dos. No. 11242-3, 15.05.1941 tarih ve H.1084/3055 sayılı yazı).

Valinin yazısı, kültürel değişimin nerelere uzandığını göstermesi bakımından ürperti vericidir. Japonya'da, Türkiye'nin aleyhine bir çalışma, Türkiye'yi ilgilendirir. Fakat Japonya'da, İngiltere aleyhine bir çalışmanın İçel Valiliğini, T. C. İçişleri Bakanlığını için ilgilendirdiğinin sorgulanması gerekmektedir. Valinin, "*İslamlara mahsus Camilerde menbere çıkararak..*" ifadesi, İslâm kültüründen resmi ağızla bile olsa ne kadar uzaklaşıldığını vurgulamaktadır. Dosyaya dayalı bilgiden, Abdürreşid'in vatandaşlıktan çıkarıldıktan yıllar sonra, üstelik Japonya'da, Türkiye'nin görevlendirdiği kimseler tarafından takip altında tutulduğu da anlaşılmaktadır. Bu takibin, 9.10.1940 tarihli bakanlık emriyle

yapıldığı bir başka resmî yazıda belirtilmektedir. İçel Valisi Sahip Örg'e'nin, yukarıdaki yazıdan iki ay sonra, 14.7.1941 tarih ve H.D.1084/5144 sayılı "Gizlidir" ibaresi bulunan yazısına göre, Timur İsker, İstanbul'a gideceğini bildirmek üzere Tarsus'tan ayrıldığı halde, İstanbul'a değil Malatya'ya gitmiştir. Orada "Malatya Bez ve İplik Fabrikaları T.A.Ş. Memur ve İşçiler İstihlak Kooperatif şirketinde mübayaa memurluğu yaptığı anlaşılmıştır". Geriye dönük elde edilen bilgi daha önemlidir. Buna göre, Timur İsker, Tarsus'ta iken Japonya'daki babası ile haberleşmiştir. Zira babasının gönderdiği altı sayfalık basılı bir yazı, "*münasip surette ele geçirilmiştir.*" Vali, ele geçirilen yazının, mahiyetini de açıklamaktadır: "(Hak yolunda bulunan her an bulur Mevlâsını, Haksız yolda bulunan bir gün bulur belâsını) başlıklı ve Reşit Kadı imzasını taşıyan eski Arap Harfleriyle matbu altı sahifeden ibaret ve İngilizlerin Hindistan ve Mısır'da Müslümanlara senelerden beri ağır muamele, zulüm ve itisafatta (kötüye kullanma, yolsuzluk ve zulümlerde) bulduklarından bahis risaleyi posta ile gönderdiği anlaşılmış ve bu risale münasip bir surette ele geçirilmiştir. Yine babası ile muhabere etmesi ve babası tarafından propaganda risalesinin gönderilmesi çok muhtemeldir. Gereken tedbirlerin alınmasını rica ederim." Valinin isteği yerinde bulunmuş olmalı ki, resmî yazının başına kırmızı dolma kalemle "Tarassudun Malatya'dan isteyelim" emir notu düşülmüştür (DEUMA, Kardeks No.4843, Dos. No. 11242-3, 14.7.1941 tarih ve H.D.1084/5144 sayılı yazı).

Bu arada hükümet, İstihbarat Dairesi Umum Müdürlüğü'nün 14.2.1941 tarihli yazısı ile Tokyo Büyükelçiliğimizden bilgi istemiştir. 28 Nisan 1941 tarihli ve Ferit Tek imzalı Büyükelçilik yazısında, dikkat çekici iddialar bulunmaktadır. Buna göre, Abdürreşid, Japonya'ya, Japon hükümetinin isteği ile gitmiştir. Japonya'nın Orta Asya'da etkilerini genişletme politikasının, yayınları ile aracı

sı olmakta, bu amaçla kurulmuş Japon kuruluşları ile çalışmaktadır. Onun için, önemsiz bir miktar da olsa Japonya'dan aylık yüz Türk Lirası almaktadır. Fakat Hoca, doksan yaşını geçmiştir. Kışın bir kısmını, hasta geçirmiştir. Bu yüzden Japon hükümeti, Abdürreşid yerine Mısır'dan kırk yaşlarında bir Kafkas Türk'ünü getirmiş, onun yerine hazırlamaktadır (DEUMA, Kardeks No.4843, Dos. No. 11242-3, 28 Nisan 1941 tarih ve 14/26 sayılı Tokyo Büyükelçiliği yazısı, s. 1-2).

Türkiye'nin Tokyo Büyükelçisinin iddiası, Abdürreşid'in oğlu Münir'in Başbakanlık Müsteşarına yazdıkları ile çelişmektedir. Ayrıca Japonya'dan aldığı iddia ettiği "yüz Türk Lirası gibi ehemmiyetsiz bir meblağ" ifadesi de elçinin yazdıklarına inanmadığını örtülü vurgulamaktadır. Yaşını doksanı geçmiş bir ihtiyarın, Japonya hesabına çalışmasının daha mantıklı bir izahının olmaması, Türk dış politikasındaki sığılığı da ele vermektedir. Japonya'nın, Rusya ve Asya üstündeki hesaplarının olması, bu hesapları yaparken kendine sığınan Rus zulmünden kaçıp gelmiş insanlarla iş birliğini düşünmesi, kendi açısından gayet tabii bir durum değil midir? Kendi dilini konuşan, ülkesine karşı farklı bir bağlılık duygusu taşıyan insan unsuruna karşı, Türk diplomasisinin bu kadar uzak ve soğuk olması, asıl nasıl izah edilecektir? Diplomatların yazılarında geçtiği üzere, "İngiltere'yi rahatsız etmeme", İngiltere'nin memnun kalacağı işleri yapma, tercih olarak nasıl değerlendirilecektir? Bunun hesabı, sterlin üzerinden mi yoksa, yerli değerlerle mücadele etmede ortaklıktan mı görülecektir? Tarih, doğru şahitlik yapacağı günleri beklemekte, sabırsızlık göstermediğini çok ortaya koymuştur.

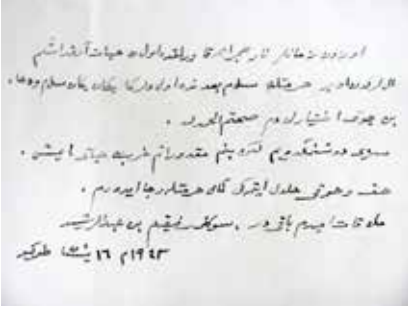
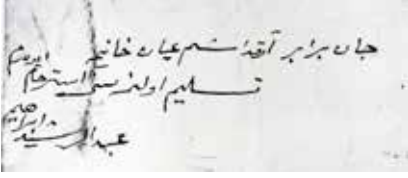
Son Yılları ve Vefatı

Kuzey Türklüğünü, "Millî Mefkûre ile" bilinçlendirmedeki gayretleri ile öne çıkan Abdürreşid İbrahim'in, bedeni gibi aklı da İslâmi hizmetlerinin ilk tohumlarını attığı Japonya'da-

dır. Japonlar İslâm'ı kabul ederlerse, dünyada önemli bir açılım gerçekleşecektir. Belirtildiği gibi, sağlık durumu çok iyi değildir. Yaşlıdır. Üstelik ailesi de yanında değildir.

Bu son seyahatinde, Japon halkı onu coşku ile karşılamış, Japon basını ilgi göstererek, kendisi ile İslâm dünyası hakkında çok sayıda röportaj yapmıştır. O belli hizmetleri hızlandırmadan yanadır. Tokyo'da, 1909'da yeri alınan caminin temelini attırıp dört yılda tamamlanarak, bir büyük camii açılmasına vesile olmuştur. Ardından, 1937'den itibaren buranın fahri imamlığını, vefatına kadar ileri yaşlarda yapması görmezden gelinebilir. Ama, İslâm dininin Japon yönetimi tarafından resmen tanınmasını sağlaması, sonuçları itibarıyla önemli bir hamledir. Kızı Fevziye Hanım'ın anlattığına göre, Japonya'da yalnız Japon dini, Hıristiyanlık ve Musevilik din olarak tanınmaktadır. Japon parlamentosu, 1939'da çoğunlukla, İslâmiyetin tanınmasını ve ülkenin her tarafında teşkilât ve tesisat kurmasını kabul eder. Böylece İslâmî benemseyen Japonların, devlet memuriyetine girmesine engel ortadan kalkar (Doğrul, 1949, 32-100/4). Tokyo'daki Tatar ve diğer Müslümanların çocuklarına din ve tarih dersleri verir. Eşref Edip'in İstanbul'da çıkardığı *Türk-İslâm Ansiklopedisi'*ne maddeler hazırlamaya gayret eder. Kazan Tatarlarının, Türkiye'de Harf İnkılabı yapıldığı için boşa çıkan bir matbaanın harflerini satın alarak Japonya'da kurdukları basım faaliyetlerine destek verir. Kendi devleti yetkililerinden destek alamayan, halkından insanların içinde barınan, yeni bir dost toplum oluşturmaya çabalayan bir yalnız hatta ayaklarına köstek takılan kültür savışçısı, pirî fani durumundadır.

Ruh iklimini, binlerce kilometre ötede bıraktığı eşine yazdığı, bilinen son mektubu ortaya koymaktadır. Kısa mektup, Ayan Hanım'a yazılmıştır. Mektup zarfında: "Can beraber arkadaşım Ayân Hanım'a teslim olunmasını istirham ederim. Abdürreşid İbrahim" yazılıdır.

Mektubun içi, bir yıl sonra bitecek olan 96 yıllık ömrün doksan beş yılının kısa, keskin cümlelerle özeti gibidir. O, “Uzun süren ayrılık ateşi ile kavrulmakta olan hayat arkadaşı”na seslenir. Yaşı kendisinden küçük olsa da eli öpülesi bir annedir. Onun üstünden evlatlara ayrı ayrı selâm ve dua eder. Çok ihtiyarlamıştır. Gurbettedir. Ama şikâyet etmez. Sağlığı için Allah’a hamd ederken gurbet ayrılığını, alınca yazılan kader olarak benimseydiğini vurgular. Bu son mektubudur. Tekrar görüşme ümidi sonsuzdur. Ama her ihtimale karşı helallik dilemeyi de ihmal etmez. İşte, kısa ama bir ömrü özetleyen, 16 Nisan 1943 tarihli Tokyo’dan eşi Ayan

Hanım’a yazdığı son mektup⁽³⁾:

“Can beraber arkadaşım Ayan Hanım’a teslim olunması(nı) istirham ederim. Abdürreşid İbrahim”.

“Uzun zamanlar nâr-ı hicranla kavrulmakta olan hayat arkadaşım. Elllerinden öper hürmetle selâm ba’inde evlatlarına yegân yegân selâm ve dua. Ben çok ihtiyarladım. Sıhhatim elhamdülillah. Sizi düşünmekteyim lâkin benim mukadderatım gurbet hayatı imiş. Hak ve hukuku helâl etmeni kemâl-i hürmetle rica ederim. Mülâkât ümidim bakidir. Sevgili refikam ben Abdürreşid. 1943 M. 16 Nisan Tokyo” (Av. Neslihan Aksoy Özel Arşivi’nden).

(3) Mektubun fotokopisini, göndermek lütfunda bulunan torunlarından Av. Neslihan Aksoy’a teşekkür ederim.

Abdürreşid, birçok Japon’un İslâm dinini seçmesine vesile olmuştur. İslâm’ın daha iyi tanınması için Japonya’da, İngilizce-Arapça bir dergiyi çıkarmayı planlamaktadır. Fakat ömrü yetmez. 17 Ağustos 1944’te Tokyo’da iken vefat eder.

Vefatı, İslam dünyası ve Japonya’da üzüntü ile karşılanmıştır. Japon devlet radyosu ve diğer basın organları tarafından, elim haber her yere duyurulur. Cenazesine katılmak isteyenlerin çokluğu üzerine, dört gün bekletildikten sonra büyük bir törenle toprağa verilir (Doğrul, 1949, 32-100/16). Kabri, Tokyo’ya “üç saatlik mesafedeki” Müslüman mezarlığı ile Japon mezarlığı arasındadır.

Vefatının İslâm dünyasında yankısı da büyük olmuştur. Kızının bulunduğu Mısır’da, Konya Böğrüdelik’te başta olmak üzere vefatı acı ile karşılanmıştır. Vefat eden, “Babay”dır. Bir tarih, bir mücadele adamı, bildikleri ile göçmüştür. Ardından adına anma toplantıları yapılması bir kadirşinaslıktır. Asıl, onun ömrünü verdiği değerler ve hedeflere sahip çıkılması kadrinin bilinmesi olacaktır.

Abdürreşid İbrahim’in son zamanlarına ait bir fotoğrafı (Öğrencisi Böğrüdelikli rahmetli M. Hakim Oğuz Özel Arşivinden). -SON-